

УДК 159.923.2:001.8

ВІДМІННОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА РІВНЕМ РИЗИКУ ТА НЕБЕЗПЕКИ В ПРОФЕСІЇ

кандидат психологічних наук, доцент, професор, Садова М. А.

Одеський інституту міжрегіональної Академії управління персоналом
Україна, Одеса

Статтю присвячено диференційному аналізу професійної відповідальності фахівців за рівнем ризику та небезпеки в професії за такими опитувальниками: "Мотиваційні здібності: свідомі мотиви" автор Ю. Куль; «Рівень суб'єктивного контролю» (РСК) автор Дж. Роттер; «Рівень відповідальності» автор С. Руденко; тест-інтерв'ю «Складові професійної відповідальності» автор Л. І. Дементій; «Тест схильності до ризику» автор Шуберт.

Ключові слова: професійна відповідальність, рівень значущості, критерій Т Стюдента, ризиконебезпечні та безпечні професії.

PhD in Psychology, Associate Professor, Professor, Sadova M. A. Differences in professional responsibility on the level of risk and dangers in the profession / Odessa Institute of Interregional Academy of Personnel Management Ukraine, Odessa.

The article is devoted to the differential analysis of the professional responsibility of specialists on the level of risk and danger in the profession by the following questionnaires: "Motivational Abilities: Conscious Motives" by Yu. Kul; "The Level of Subjective Control" (RSC) by J. Rotter; "Level of responsibility" by S. Rudenko; test-interview "Components of Professional Responsibility" by L. I. Dementii; "Probabilistic test for risk" by Schubert.

Key words: professional responsibility, level of significance, criterion of T. Styudenta, risky, safe professions

Постановка проблеми. Роль відповідальності як стійкої особистісної риси особливо посилюється до своїх професійних обов'язків у сфері ризику та безпеки. Для того, щоб вийти з військово-політичної та економічної криз в нашій країні, потрібно брати відповідальність за власні обов'язки, дії, вчинки, не боятися страху перед відповідальністю, за рахунок інтернального контролю вирішувати вкрай важливі завдання на робочому місці. Провідна роль відповідальності як стійкої особистісної риси особливо значуща в контексті виконання професійних обов'язків у сфері ризику та безпеки, в якій ціна недбалості дуже висока.

Аналіз останніх досліджень. Проблему відповідальності в сфері професійної направленості особистості розглядалися в таких концепціях: концепція розвитку сектору безпеки і оборони України (введено в дію Указом Президента України від 14 березня 2016 року № 92/2016); соціально-психологічній концепції (М. Савчин, О. А. Сухінська, В. С. Агеєв, Л. І. Грядунов, К. Муздибаєв, Т. Н. Сидоров, В. Кузнєцова, О. Лазорко, А. І. Сагань, Н. Д. Табунова, Б. Цветкова, М. Головка, Ш. Бюлер, М. Бахтін, С. Д. Максименко, О. П. Плахотний, Г. Тульчинський, Л. Коршунов, А. Слободський, К. С. Семиноженко, С. В. Баранова).

Мета статті: емпірично здійснити диференційний аналіз професійної відповідальності за рівнем ризику та безпеки в професії.

Виклад основного матеріалу статті.

Здійснимо детальний аналіз результатів досліджень відмінностей у професійній відповідальності особистості та рівня безпеки за нижче поданими опитувальниками.

Розпочнемо з аналізу результатів опитувальника "Мотиваційні здібності: свідомі мотиви" за рівнем безпеки та ризику. Див табл. 1.

Результати таблиці показують, що за даним опитувальником проявили себе лише 2 шкали за двома критеріями (Т та F) де Т критерій Стюдента і F критерій Фішера.

Таблиця 1.

**Відмінності в типах професій за опитувальником
"Мотиваційні здібності: свідомі мотиви". Автор: Ю. Куль.**

Шкали	Тип професії	N	Середн	Стд. відхилення	Стд.помилка середнього	F	Значущість за F	T	Значущість (2-стороння) за t
1. Страх перед відповідальністю	ризиконе безпечні	211	7,0095	2,28659	,15742	8,398	,004***	5,986	,019**
	безпечні професії	211	7,5261	2,23032	,15354			7,046	,019**
1. Домінування мотивації влади	ризиконе безпечні	211	12,255	8,15568	,56146	1,151	0,02***	4,836	,008***
	безпечні професії	211	10,715	2,06206	,14196			7,863	,008***

На одновідсотковому рівні ($p \leq 0,01$) за Т критерієм Стюдента проявила себе 1 шкала: домінування мотивації влади, і на одновідсотковому рівні ($p \leq 0,01$) за F критерієм Фішера проявились 2 шкали: страх перед відповідальністю та, домінування мотивації влади.

На п'ятивідсотковому рівні ($p \leq 0,05$) за Т критерієм Стюдента проявила себе 1 шкала: страх перед відповідальністю.

Аналізуючи середні значення відповідних шкал, варто відмітити, що за шкалою «страх перед відповідальністю» у працівників небезпечних професій значно нижче (2,28659), ніж у працівників небезпечних професій (2,23032) – це свідчить про те, що чим більш небезпечна професія, тим більшає відповідальність не лише за самого себе і свою роботу, але й за інших об'єктів трудової діяльності, а це призводить до зниження рівня страху перед відповідальністю.

За шкалою «домінування мотивації влади» середні значення у працівників небезпечних професій (12,2559) також значно вищі на відміну від працівників безпечних професій (10,7156) – це свідчить

про те, що прагнуть до влади більше ті, хто має більш небезпечну професію, ніж безпечну. В безпечних професіях, все розмірено, не має сенсу ризикувати, досягати успіху з тим азартом, де наявна небезпека та ризик.

На наступному етапі ми досліджували складові професійної відповідальності за рівнем ризику та небезпеки (див. табл.2).

Таблиця 2.

**Відмінності в типах професій за тестом-інтерв`ю
«Складові професійної відповідальності» Автор: Л. І. Дементій**

Шкали	Тип професій	N	Середнє	Стд. відхилення	Стд. помилка середн.	F	Значущість за F	T	Знач-ть (2-стороння) за t
1.Когнітивна	ризиконе безпечні	211	6,8863	2,1035	,14482	24,2	,000***	6,702	,000***
	безпечні професії	211	8,3128	1,9264	,13262			5,758	,000***
2.Емоційна	ризиконе безпечні	211	6,9621	2,4569	,16914	,020	,08*	,056	,045**
	безпечні професії	211	6,5261	1,9791	,13625			,057	,045**
3.Поведінкова	ризиконе безпечні	211	9,3934	2,4244	,16690	10,2	,001***	6,352	,000***
	безпечні професії	211	6,5355	1,5063	,10370			5,890	,000***

Аналізуючи результати таблиці варто відмітити, що значущі відмінності за відповідним **тестом-інтерв`ю** проявили себе за такими шкалами на одновідсотковому рівні двухсторонньої значущості ($p \leq 0,01$) за T критерієм Стюдента та за критерієм F Фішера на одновідсотковому рівні значущості ($p \leq 0,01$): когнітивна та поведінкова складові.

За критерієм T критерієм Стюдента на п`ятивідсотковому рівні значущості ($p \leq 0,05$) за критерієм F Фішера та на десятивідсотковому рівні значущості ($p \leq 0,1$) проявила себе емоційна складова.

Здійснимо аналіз середніх значень шкал в співвідношенні з типом професії, які проявили себе за критеріями T Стюдента та F Фішера:

- Когнітивна складова за середніми значеннями проявила себе більше в співвідношенні з безпечними професіями (8,3128) ніж небезпечними (6,8863). Такі результати свідчать про те, що небезпечні професії більше пов'язані з ризиком, а не з інтелектом та пізнавальними здібностями як такими.

- Поведінкова складова за середніми значеннями проявила себе більше в співвідношенні з небезпечними професіями (9,3934) ніж безпечними (6,5355). Такі результати свідчать про те, що небезпечні професії більше пов'язані з діями, поведінкою, рішучістю в нестандартних та екстримальних ситуаціях.

- Емоційна складова за середніми значеннями проявила себе більше в співвідношенні з небезпечними професіями (6,9621) ніж безпечними (6,5261). Такі результати свідчать про те, що небезпечні професії більше пов'язані з умінням контролювати власні емоції та суб'єктивний контроль, мати холодний глузд в прийнятті рішень. Див. табл. 3.

Таблиця 3.

**Відмінності в типах професій за опитувальником
«Рівень суб'єктивного контролю» (РСК). Автор: Дж. Роттер.**

Шкали	Тип професій	N	Серед-не	Стд. відхилення	Стд. по милка серед.	F	Знач. за F	T	Знач.(2-стороння) за t
1.Шкала загальної інтернальності	ризиконе безпечні	211	33,260	5,16981	,35590	8,22	,000***	12,908	,000***
	безпечні професії	211	29,327	5,20185	,35811			13,138	,000***
2.Шкала інтернальності в області досягнень	ризиконе безпечні	211	8,9621	1,77509	,12220	2,66	,001***	13,619	,000***
	безпечні професії	211	7,8720	1,17422	,08084			12,925	,000***
3.Шкала інтернальності в області невдач	ризиконе безпечні	211	8,7014	1,74327	,12001	3,38	,067*	10,903	,000***
	безпечні професії	211	7,8389	1,39475	,09602			9,948	,000***
4.Шкала ін-	ризиконе безпечні	211	7,0190	1,66465	,11460	10,6	,103	7,391	,000***

інтернальності в сімейних відносинах	безпечні професії	211	6,0521	1,29913	,08944			6,727	,000***
5.Шкала інтернальності в області виробничих відносин	ризиконе безпечні	211	6,8436	1,21467	,08362	23,7	,000***	8,391	,005***
	безпечні професії	211	6,5166	1,18862	,08183			9,965	,005***
6.Шкала інтернальності в області міжособистісних відносин.	ризиконе безпечні	211	3,0664	,79604	,05480	,076	,783	6,897	,000***
	безпечні професії	211	2,5924	,67241	,04629			6,833	,000***

Як ми бачимо з аналізу таблиці шкали, які проявили себе за двома критеріями водночас - t критерієм Стюдента та критерієм F Фішера можна віднести такі: шкала інтернальності в області досягнень, шкала загальної інтернальності, шкала інтернальності в області виробничих відносин, шкала інтернальності в області невдач.

До шкал, які проявили себе лише за t критерієм Стюдента ($p \leq 0,01$) належать всі шкали за опитувальником: шкала інтернальності в області досягнень, шкала загальної інтернальності, шкала інтернальності в області виробничих відносин, шкала інтернальності в області невдач, шкала інтернальності в області міжособистісних відносин, шкала інтернальності в сімейних відносинах.

Шкали, які проявили себе на одновідсотковому рівні за критерієм F Фішера ($p \leq 0,01$): шкала загальної інтернальності, шкала інтернальності в області досягнень, шкала інтернальності в області виробничих відносин.

Лише шкала інтернальності в області невдач проявила себе на десятивідсотковому рівні ($p \leq 0,1$) за t критерієм Стюдента.

Проаналізуємо також за даною таблицею середнє зачення даних шкал:

Шкала загальної інтернальності у працівників небезпечних професій на вищому рівні (33,2607), ані ж у безпечних (29,3270). Отже, працівники небезпечних професій мають вищий суб'єктивний контроль над будь-якими значущими ситуаціями. Працівники небезпечних професій вважають, що більшість важливих подій в їх житті були результатом їх власних дій, що вони можуть ними керувати і, отже, беруть на себе відповідальність за своє життя в цілому в більшій мірі ніж працівники безпечних професій.

Шкала інтернальності в області досягнень також домінує у працівників небезпечних професій (8,9621), ніж працівників безпечних професій (7,8720). Це свідчить про те, що працівники в органах внутрішніх справ, хірурги, військові за цією шкалою мають вищий рівень суб'єктивного контролю над емоційно позитивними подіями ніж бібліотекарі та держслужбовці в сфері студентського самоврядування. Працівники небезпечних професій вважають, що всього найкращого в своєму житті вони домоглися самі і що вони здатні з успіхом йти до наміченої мети в майбутньому.

Шкала інтернальності в області невдач менше проявила себе в працівників безпечних професій (7,8389), ніж у небезпечних (8,701) – такі результати говорять про те, що розвинене почуття суб'єктивного контролю по відношенню до негативних подій і ситуацій, що проявляється в схильності звинувачувати самого себе у різноманітних неприємностях і невдачах характерні для бібліотекарів та держслужбовців в сфері самоврядування. Працівники органів внутрішніх справ, військові та хірурги ж схильні приписувати відповідальність за подібні події іншим людям або вважати їх результатами невдачі.

Шкала інтернальності в сімейних відносинах більше проявила себе у працівників небезпечних професій (7,0190) ніж безпечних (6,0521) – це означає, що люди які працюють де наявна підвищена небезпека вважають себе відповідальними за події, що відбуваються в їх сімейному житті на відміну від тих людей де небезпеки в професії не існує.

Шкала інтернальності в області виробничих відносин знову домінує у працівників небезпечних професій (6,8436), ніж у безпечних (6,5166) – свідчить про те, що робота пов'язана з небезпекою вважають себе, свої дії важливим фактором організації власної виробничої діяльності, зокрема, в своєму просуванні по службі. У працівників де небезпека на роботі відсутня результати свідчать про те, що вони схильні надавати більш важливого значення зовнішнім обставинам - керівництву, колегам по роботі, везінню - невдачі.

Шкала інтернальності в області міжособистісних відносин за середніми значеннями проявила себе краще у працівників небезпечних професій (3,0664) ніж у працівників безпечних професій (2,5924), тобто це свідчить про те, що керівники відчують себе здатними викликати повагу і симпатію інших людей, а підлеглі не зовсім схильні брати на себе відповідальність за свої відносини з оточуючими.

Проаналізувавши рівень суб'єктивного контролю у співвідношенні з безпечними та небезпечними професіями варто відмітити, майже всі шкали більше спрацювали на користь небезпеці в професії, і це ще раз доводить той параметр, що чим вищий рівень самоконтролю, тим вищий рівень відповідальності, тим більше цей рівень виявляється у працівників ризиконебезпечних професій.

На наступному етапі нашого дослідження, ми здійснювали аналіз результатів опитувальника відповідальності за типом професій. Див. табл. 4.

Таблиця 4.

Діагностика рівня відповідальності в співвідношенні з типом професій. Автор: С. Руденко

Шкали	Тип професій	N	Серед-не	Стд. відхил.	Стд. по милка серед.	F	Знач. за F	T	Знач.(2-стороння) за t
1.Рівень відповідальності	ризикон ебезпечні	211	50,691	5,99959	,41303	9,61	,002***	16,010	,000***
	безпечні професії	211	47,639	4,27875	,29456			18,760	,000***

Як ми бачимо з аналізу таблиці шкала відповідальності проявила себе за двома критеріями водночас - t критерієм Стюдента та критерієм F Фішера на одновідсотковому рівні ($p \leq 0,01$).

Проаналізуємо також за даною таблицею середнє зачення даної шкали: працівники небезпечних професій більше проявили вищий рівень відповідальності (50,6919) ніж безпечних (47,6398).

Отже вибір професії залежить від рівня і якості відповідальності.

І вона накладає відбиток на працівника відповідної сфери діяльності. Людина, яка боїться взяти на себе відповідальність, не буде пов'язувати своє життя з небезпечними професіями і не буде іти на ризик.

На наступному етапі нашого дослідження, ми здійснювали аналіз результатів тесту схильності до ризику у відповідності з типом професій. Див. табл. 5.

Таблиця 5.

Діагностика рівня схильності до ризику в співвідношенні з типом професій. Автор: Шуберт

Шкали	Тип професій	N	Середнє	Стд. відхилення	Стд. по милка серед.	F	Знач. за F	T	Знач.(2-стороння) за t
1.Ризики	ризиконебезпечні	211	16,5829	9,60290	,66109	5,014	0,00***	1,891	,000***
	безпечні професії	211	-19,4076	13,83662	,95255			1,916	,000***

Як ми бачимо з аналізу таблиці шкала ризику проявила себе за двома критеріями водночас - t критерієм Стюдента та критерієм F Фішера на одинвідсотковому рівні ($p \leq 0,01$).

Проаналізуємо також за даною таблицею середнє значення даної шкали: працівники небезпечних професій не просто більше, а на дуже високому рівні проявили себе у сфері ризику (16,5829) ніж безпечних (-19,4076). Працівники небезпечних професій – це повна протилежність безпечним працівникам, це «+» і на іншому полюсі «-». Все ж таки за результатами видно, що ризики це в першу чергу небезпека, за яку потрібно брати відповідальність без страху, підтверджуючи її якісними вчинками та діями.

Отже вибір професії залежить від рівня якості та уміння іти на ризик. І ризик накладає відбиток на працівника відповідної сфери діяльності. Людина яка боїться ризикувати, не буде пов'язувати своє життя з небезпечними професіями і не буде іти на ризик.

Висновки

Отримані і проаналізовані комплекси досліджуваних методик, за типом професій: безпечним та ризиконебезпечним, які вимірюють рівень професійної відповідальності та співставлені за середніми значеннями та одинвідсотковому, п'ятивідсотковому і десятивідсотковому рівнях значущості.

Література:

1. Садова М. А. Психологічні складові професійної відповідальності особистості: [монографія] / М. А. Садова. – Одеса: видавець Букаєв Вадим, 2018. – 434 с.
2. Садова М. А. Проблема формування відповідальності особистості в психологічних дослідженнях / Мирослава Анатоліївна Садова // Вісник Харківського національного педагогічного університету. – Х. : 2013. – Вип. 45., ч. 1. – Психологія. – С. 190-201.
3. Садова М. А. Професійна відповідальність як основна детермінанта кар'єрного росту / Мирослава Анатоліївна Садова // Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України/ за ред. С. Д. Максименка – К.: 2012. – Том. 11., вип. 6. – Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. – С. 190-201.
4. Садова М. А. Психологічні детермінанти відповідальної поведінки особистості / Мирослава Анатоліївна Садова // Наукові праці МАУП. – 2011. – Т. 20. – Ч. 2. – С. 231-238.
5. Яковенко С. І. Психологічна безпека працівників органів та підрозділів внутрішніх справ / С. І. Яковенко // Проблеми екстремальної та кризової психології. - 2013. - Вип. 14(1). - С. 331-339.

References:

1. Sadova M. A. *Psykhologichni skladovi profesiinoi vidpovidalnosti ochobystosti* : [monohrafiia] / M. A. Sadova. – Odessa : vydavets Bukaiev Vadym, 2018. – 434 S.
2. Sadova M. A. *Problema formuvannia vidpovidalnosti osobystosti v psykhologichnykh doslidzhenniakh* / Myroslava Anatoliivna Sadova // *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu*. – Kh.: 2013. – Vyp. 45., ch. 1. – *Psykhohihiia*. – S. 190-201.

3. Sadova M. A. *Profesiina vidpovidalnist yak osnovna determinanta kar`iernoho rostu / Myroslava Anatoliivna Sadova // Aktualni problemy psykholohii. Zbirnyk naukovykh prats instytutu psykholohii im. H.S. Kostiuka APN Ukrainy/ za red. S.D. Maksymenka – K.: 2012. – Tom. 11., vyp. 6. – Psykholohiia osobystosti. Psykholohichna dopomoha osobystosti. – S. 190-201.*
4. Sadova M. A. *Psykholohichni determinanty vidpovidalnoi povedinky osobystosti / Myroslava Anatoliivna Sadova // Naukovi pratsi MAUP. – 2011. – T. 20. – Ch. 2. – S. 231-238.*
5. *Iakovenko S. I. Psykholohichna bezpeka pratsivnykiv orhaniv ta pidrozdiliv vnu-trishnikh sprav / S. I. Yakovenko // Problemy ekstre-malnoi ta kryzovoi psykholohii. - 2013. - Vyp. 14(1). - S. 331-339.*